

ПРАГМАТИЧНІ ТИПИ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ ІЗ ПІДРЯДНИМ КОМПОНЕНТОМ ПРИЧИНИ (на матеріалі сучасної української художньої прози)

У пропонованій статті автор здійснює спробу виокремити і схарактеризувати типи складнопідрядних речень причини з позиції їхнього прагматичного вияву. Науковець доходить висновку, що в художніх творах сучасної української літератури репрезентовані такі прагматичні типи причинових складнопідрядних речень, як констативи, директиви і квеситиви. Констативи і квеситиви можуть виявлятися як речення сутоповідомлення і суто запитання, а можуть поєднуватися в різних варіаціях із компонентами, що мають відмінну ілюкутивну силу. В усіх описаних конструкціях утілення комунікативно-інтенціонального змісту першої частини неможливе без реалізації комунікативно-інтенціонального змісту другої частини.

Ключові слова: складнопідрядне речення з підрядним компонентом причини, прагматичний тип, комунікативно-інтенціональний зміст, ілюкутивна сила, прагматичне транспортування.

Лелюк Е. А. Прагматические типы сложноподчиненных предложений с придаточным причины (на материале современной украинской художественной прозы). *В рассматриваемой статье автор предпринимает попытки выделить и охарактеризовать типы сложноподчиненных предложений причины с точки зрения их прагматического проявления. Исследователь приходит к выводу, что в художественных произведениях современной украинской литературы представлены такие прагматические типы причинных сложноподчиненных предложений, как констативы, директивы и квеситивы. Констативы и квеситивы могут проявляться в качестве сообщений и вопросов, а могут объединяться в разных вариациях с компонентами, имеющими другую иллюкутивную силу. Во всех описанных конструкциях проявление коммуникативно-интенционального содержания первой части не возможно без реализации коммуникативно-интенционального содержания второй части.*

Ключевые слова: сложноподчиненное предложение с придаточным причины, прагматический тип, коммуникативно-интенциональное содержание, иллюкутивная сила, прагматическое транспортирование.

Leliuk O. O. Pragmatic types of compound sentences with cause-subordinate clause (based on the modern Ukrainian prose fiction). *In the paper the researcher ascertained and characterized the types of compound sentences with cause-subordinate clause regarding their pragmatic display. As the Ukrainian linguistics has lacked for detailed studies that would disclose the peculiarities of functioning of compound sentences with cause-subordinate clause from the point of their communicative or pragmatic representation, reference to this problem is rightful.*

Compound sentences with cause-subordinate clause express functional characteristics of language and speech, so the goal of our research is to determine characteristics of the studied syntactic formation not only as grammatical but also as a communication unit. In this connection it is necessary to identify principles of correlation between communicative and functional type of sentences and communication objective, which is performed as a result of actualization of this type of sentence in speech.

The researcher concludes that works of modern Ukrainian literature contain such pragmatic types of compound sentences with cause-subordinate clause as constatives, directives and quesitives. Constatives and quesitives are manifested as sentences, which are pure message and

pure questions, or they can be combined in different variations with components that have various illocutive power. In all described constructions, realization of communicative intentional content of the first part is impossible without implementation of communicative intentional content of the second part.

Key words: *compound sentences with cause-subordinate clause, pragmatic type, communicative intentional content, illocutive power, pragmatic transportation*

Складнопідрядне речення з підрядним компонентом причини реалізується не лише як одиниця мови, але й як одиниця мовлення, що дає підстави розглядати цей різновид синтаксичних утворень із позицій комунікативної лінгвістики й лінгвістичної прагматики. Доцільність такого дослідження підтверджує думка Ф. С. Бацевича, про те, що граматичні засоби, репрезентовані у спілкуванні особистостей за допомогою живої народної мови, передають різноманітні комунікативні смисли прагматичного характеру [2: 112]. Оскільки детальних розвідок, які б розкривали особливості функціонування складнопідрядних речень із підрядним компонентом причини з погляду їх комунікативної чи прагматичної представленості дотепер в українському мовознавстві немає, уважаємо звернення до цієї проблеми правомірним. Це й підтверджує актуальність пропонованого дослідження.

Складнопідрядне речення з підрядним компонентом причини як різновид конструктивно, комунікативно, інтонаційно й змістово завершеного складного речення [26: 623] є виразником функціональних особливостей мови і мовлення, тому метою нашої розвідки є визначення особливостей досліджуваного синтаксичного утворення не лише як граматичної, а й як комунікативної одиниці. У зв'язку з цим необхідно виявити закономірності співвідношення між комунікативно-функціональним типом речення і завданням комунікації, що виконується в результаті актуалізації в мовленні речення цього типу.

Дослідники прагматичного синтаксису вважають, що описувані в комунікативно-функціональному плані речення характеризуються різною комунікативною інтенцією, тобто притаманною реченню спрямованістю на виконання певного мовного завдання комунікації. Комунікативно-інтенціональний зміст будь-якого речення як його необхідна ознака актуалізується лише в умовах мовленнєвої комунікації й обов'язково співвідноситься з реакцією адресата. Доцільно реалізована ілокутивна сила вжитого речення, тобто правильно встановлений намір його використання, сприятиме отриманню перлокутивного ефекту, тобто досягненню перлокутивної мети — одержання бажаної реакції адресата на речення. Саме регулярність зв'язку між реакцією адресата й реченням певного комунікативно-інтенціонального змісту дозволяє розрізнити речення за комунікативною інтенцією. Оскільки диференціювання речень в аспекті цього змісту пов'язане зі способами їх використання, то й відповідні типи речень доцільно визнати прагматичними типами [10: 269–270].

Визначення прагматичних типів складнопідрядних речень із підрядним компонентом причини у своїй роботі ми здійснювали, спираючись на класифікацію, запропоновану авторами «Теоретичної граматики сучасної

англійської мови» [10: 272–279]. Дослідники, орієнтуючись на граматичну структуру простого речення, виділяють такі прагматичні типи речень, як констатив, промісив, менасив, перформатив, директив і квеситив. Проте ця класифікація, що відображає особливості прагматичного вияву простих речень, для окреслення типів складних речень не є остаточним, а лише базовим варіантом, оскільки відмінності в граматичній будові впливають і на прагматичну репрезентацію складного речення як комунікативної одиниці.

Спостереження показали, що у творах сучасної української літератури реалізуються прагматичні типи складнопідрядних речень із підрядним компонентом причини, які характеризуються різнорідним складом в аспекті вияву їхнього комунікативно-інтенціонального змісту, оскільки складна граматична структура досліджуваних речень, зумовлюючи складність їхньої прагматичної й комунікативної організації, «уможливило їх функціонування в межах різних ілокутивних типів, а також допускає комбінування кількох ілокутивних ознак» [24: 129].

Під час аналізу фактичного матеріалу були виявлені зразки речень, комунікативно-інтенціональний зміст яких полягав у твердженні, передаванні певного повідомлення, констатації факту. Такі речення належать до прагматичного типу констатив.

Були засвідчені приклади однокомпонентних речень-констативів, тобто таких, що за граматичною будовою мають нульову головну частину:

[— Ви завжди сидите на цій лавочці самі, як я помітила.]

— Бо я недавно приїхав сюди й не мав ще нагоди зустріти вас... [3: 63].

Такі зразки чисельно поступаються двокомпонентним і багатокомпонентним реченням-констативам, в яких комунікативно-інтенціональний зміст твердження чи повідомлення мають препозитивний і постпозитивний складники: *Триста рейсів затримали у Сан-Франциско, бо на підходах у контроль із пасажирів виявили сліди підозрілої речовини [18: 196].*

З-поміж опрацьованих зразків були виявлені приклади з експлікованими дієсловами, що передають в обох компонентах психічну дію: *— Я мусила так робити, бо ви противилися моїй волі [3: 92]; інтелектуальну дію: [На балконі М. вивчає чеську мову.] Вона її вивчає, бо вміє вивчати мови, бо не знає чеської, бо чеська їй подобається [25: 77]; фізичну дію: Він біг щосили, бо з другого краю неба на луг насувалася велика хмара [20: 179].*

Також були виокремлені ілюстрації, де в препозиції й постпозиції за допомогою дієслів відповідної семантики була вербалізована фізична й інтелектуальна дія: *Я здивовано подивився на нього, адже досі він ніколи перший не озивався до мене [19: 80]; інтелектуальна й фізична дія: Він неспішно, час від часу спиняючись, наче передихнути хотів від мандрівки з далеких доріг, оповідав про Добруджу, про тамтешнє життя, описував все ґрунтовно, бо з добрий десяток літ перед тим прожив у Туреччині [16: 28]; психічна й фізична дія: Я шкодувала себе, бо мала на вказівному пальці ранку, бо відчувала біль, бо в мене теkla червона кров, бо я жила [1: 76].*

Нечастотними виявилися зразки, що втілювали поєднання різного комунікативно-інтенціонального змісту. Такими є приклади, де

препозитивний складник має ілокутивну силу констатива, а постпозитивний — менасива, як-от: [*— Не бійся, дочко, я з добрим серцем, — сказала Маринька й першою пішла до хати.*] — *Я хочу тобі допомогти, бо біда може бути, [— дивилася лагідними очима на Петруню...]* [22: 107]. Менасив — це речення-погроза, у нашому випадку компонент складного прагматичного цілого, що має комунікативно-інтенціональний зміст погрози. Проте запропонована ілюстрація засвідчує, що друга частина передає не суто менасив, а застереження, на що вказує найближчий контекст, у якому реалізується наведене речення.

Ще одним прикладом неактивного вживання є речення, у яких поєднуються констатив і квеситив: — *Найвища пора й нам обізнатися, — [підтримав Іван Якова.] — Бо хто це зробить, як не ми, — Ірод?* [11: 317]. Підстави говорити про поєднання повідомлення і запитання дає факт парцеляції другої частини складного речення. За умови функціонування цього речення в класичній формі, слід було говорити про квеситив у чистому вигляді, пор.: — *Найвища пора й нам обізнатися, бо хто це зробить, як не ми, — Ірод?* — *[підтримав Іван Якова.]*. Також були засвідчені приклади досліджуваних складних речень із парцельованим підрядним, де квеситив був представлений у базовій частині, а констатив у парцеляті: — *Вибач, [— поцікавилася вона, —] ти вже все розповів про свою рушницю? Бо я хочу забрати нашу гостю і трохи поспівати*[6: 337].

Не менш активно автори опрацьованих художніх творів уживають складнопідрядні речення з підрядним компонентом причини, в яких головна предикативна частина в прагматичному плані виявляється як директив. Директив — це прагматичний тип речення, комунікативно-інтенціональним змістом якого є пряме спонукання адресата до дії [10: 276]. Результати спостереження показали, що з-поміж проаналізованих одиниць виокремлюються такі, що в першій частині містять ін'юктив, тобто наказ, або реквестив — прохання.

Засвідчено, що складні утворення, головна частина яких має комунікативно-інтенціональний зміст ін'юктива, часто поєднується за принципом субординації зі складником, який несе менасив, констатив і квеситив.

Поєднання наказу й погрози трапляється в реченнях класичної форми з експлікованими дієсловами, що передають спонукання до фізичної дії з погрозою виконати фізичну дію: — *Чуєш, приїжджай, бо з вікна виплигну* [8: 238], або вимогу виконати інтелектуальну дію з погрозою подальшої фізичної дії: [*— Що вам, бугаї, від нас двох треба?*] *Кажіть, бо я дурний — можу цим крісом у голову запустити!* [23: 73] чи навпаки: [*— П'ятнадцять за голос!*] *Підходь, бо передумую!* [15: 43], а також у парцельованих утвореннях: — *Вгамуйся, вгамуйся, Яне!* — *[процидів крізь зуби Дунін-Борковський.] — Бо це одна мить, і всі ми тут русинами станемо...* [11: 262]; — *Стій! Бо стрілятиму — [крикнув через силу Пинтя]...* [4: 241].

Представлені також речення, в яких комунікативна інтенція есплікується без дієслів: — *Руки догори, бо тут вам і смерть!* [27: 293]. Зауважимо: у цьому реченні менасив передає фразеологізований складник.

Описувані речення можуть мати різне пунктуаційне оформлення – зі знаком оклику, що підкреслює емоційну силу наказу, як-от: *[Моррісон має перехилив чашку з молоком, як почув крик дівчинки:] – Не підходьте, бо спущу Біла!* [5: 230], чи без нього: – *Помовч, бо й тобі те світитиме, – [зла іскра креснула у погляді старшого]* [16: 17]. Проте ця відмінність в оформленні не впливає на віднесення таких речень до одного прагматичного типу, адже визначальним у цьому випадку є їхній комунікативно-інтенціональний зміст.

Були зафіксовані речення, у яких також спостерігалось поєднання ін'юктива і менасива, проте складник, що мав передавати погрозу засвідчений як такий, що має значення застереження: *І не шукайте отелів на П'ятій авеню, бо від тамтих цін вас трафить серцевий напад* [5: 158]. На те, що в постпозиції подано застереження, а не пряма погроза, указує авторський коментар *дав останні напучування*.

Крім того, непоодинокими виявилися зразки, в яких реалізація ін'юктива в головній частині неможлива без констатива в підрядній. Ін'юктив препозиції може бути спрямований на адресата, як-от: – *Тіки не крути хвостом, бо моя шабля зразу чує брехню* [27: 34], а може стосуватися самого адресанта: «*Облиш, – подумав я раптом. – Адже вони все добре знають*» [19: 136], або без вербалізації наказу за допомогою дієслова: *Та годі, бо, мов той провінціал, стаю велеречивим...* [21: 291]. Як показали ілюстрації, наказ може бути омовлений за допомогою одного дієслова у формі імператива, а може підсилюватися іншим дієсловом у формі наказового способу: – *Уставайте, ходіть, бо наблизивсь мій зрадник* [9: 572], або підкреслюється за допомогою метакомунікативних елементів, зокрема, звертання: – *Іж, дурню, бо то з маком...* – *[і він залився уривчастим сміхом]* [21: 61].

Також були виділені одиничні приклади, які засвідчували поєднання ін'юктива і квеситива, зокрема в парцельованих конструкціях: *[– .... То ти вже як дуриш государство, то] дури. Бо хто його не дуристь? [Але ж не лізь у політику]* [7: 206].

Не менш активною репрезентацією в досліджуваних художніх текстах характеризуються речення, в яких перша директивна частина спрямована на адресацію прохання. Препозитивний реквестив у таких реченнях може поєднуватися з менасивом або констативом у постпозиції.

Можливість реалізації реквестива й менасива в одній конструкції підтверджують приклади: – *Не руйнуйте мужчин, бо й вони вас не збудують, – тихо кажу я* [18: 142] – на те, що в препозитивній частині виражено прохання, а не наказ, а в другій не погроза, а застереження, указують слова автора «*тихо кажу я*»; *Збирайтеся швиденько, бо нагрятати можуть у будь-яку хвилю* [17: 117] – на прохання в препозиції вказує форма прислівника «*швиденько*».

Випадки репрезентації речень, в яких головна частина спрямована на виконання комунікативного завдання, що полягає в трансляції прохання, – реквестив, – а підрядна констатує причину виникнення цього прохання – констатив, ілюструють такі зразки: – *Георгію, налий трохи вина, бо не час то до нас заходить батько* [5: 262]; – *Не лякайся, бо навіть найстрашніші казки мають щасливий кінець* [21: 297] – на те, що дієслово із запереченням не

лякайся передає прохання, а не наказ, указує найближчий контекст, у якому реалізується речення. Свідченням того, що наведені приклади є ілюстрацією речень, перша частина яких має комунікативно-інтенціональний зміст реквестива, є такі показники пом'якшення імперативного значення: поданий у словах автора коментар до репліки персонажа (*тихо кажу я*), словотвірні форми окремих лексичних одиниць (*швиденько*), уведення метакомунікативних елементів, зокрема, звертання (*Георгію*). Крім того, правомірність називання описаних речень такими, що мають ілокутивну силу реквестива, доводить їх просодична характеристика: усі вони вимовляються з інтонацією прохання.

Меншою частотністю вживання в проаналізованих творах сучасної української художньої літератури характеризуються речення, що належать до прагматичного типу квеситив. Квеситив – це утворення, що має структурні ознаки питального речення.

Конструкції такого типу представлені одиницями, що з погляду граматики розглядаються як факультативні і класична форми їх функціонування.

У парцельованих утвореннях описуваної семантики комунікативно-інтенціональний зміст запитання може мати як базова частина: [*Професор як міг запхав подалі свої жалощі, натомість майже буденно запитав:*] – *Колего, а що у вас із математикою та фізикою? Бо міфологію ви знаєте бездоганно...* [14: 90]; так і парцелят: *Перед тим як лягти спати, Сергій залишає квартиру розчищеною – це для крука. Бо чи довго зможе птах у клітці?* [14: 157].

Ілокутивну силу квеситива можуть мати також конструкції, що з погляду граматичної будови мають ознаки діалогічно неповних речень. Вони виявляються як речення, що в них питання реалізується в підрядному компоненті: – ... [*Боровчук не надто ховався. Чому його не покарали?*] *Бо Марія заяву не писала? [А ви б писали на її місці до міліції на секретаря первинної комсомольської організації, та ще сільської?* [12: 184].

Реалізується питальний намір і в складних синтаксичних утвореннях причинової семантики, що функціонують у класичній формі: *А може, Христос зарано цей заповіт людові дав, бо малий той люд ще, карликуватий і довгенько нездатний буде на таку височінь самопожертви та притлумлення гордині своєї підвестися?* [15: 149]. Цей перелік доповнюють приклади, де власне питання розміщене в постпозитивному складнику: *І знову хапаюся за свій келих, бо що маю робити?* [9: 424], а все утворення внаслідок структурної й пунктуаційної організації зараховується до квеситивних.

Квеситив, як і директив, призначений для того, щоб викликати дію адресата. Проте питальне речення спонукає до мовленнєвої дії, і це спонукування виражається дієсловом не у формі імператива, як у директиві, а у відповідній особовій формі певного дієслова.

На думку дослідників, квеситив ставить у фокус уваги учасників комунікації факт відсутності певної інформації в адресата і створює, унаслідок питальності, психологічну напругу в спілкуванні, яка знімається отриманням відповіді на поставлене запитання [10: 277].

Беззаперечне підтвердження цієї думки знаходимо в ілюстраціях діалогів персонажів художніх творів, як-от:

Мама сумно зітхнула, тоді додала:

– *Зрештою, Зорянко, у нас немає іншого виходу.*

– *Бо в нашому королівстві тільки князь напиє з тої річки? – перепитала майже шепотом Зоряна.*

– *Тільки князь, дитинко [14: 186].*

Письменники подеколи моделюють ситуацію внутрішнього мовлення персонажа, оформлюючи уявні репліки як пряму мову: *[Мої справи кепські.] Скрізь ввічливо відмовляють, бо хто я такий? [18: 151]*, або подають квеситив, звернений на самого мовця, як непряму мову в авторському коментарі: *Безсмертні мають порозумітися без його втручання, бо хто він такий? [13: 291]*. Часто такі утворення, що мають ілокутивну силу квеситива, залишаються без відповіді.

Окрім виокремлених прагматичних типів речень досліджуваної семантики, в опрацьованих текстах спостерігається прагматичне транспонування речень. Такий процес може відбуватися, як підкреслюють автори «Граматики сучасної англійської мови», унаслідок того, що речення, яке за своїми формальними ознаками виступає одиницею одного прагматичного типу, у мовленнєвій реалізації може набувати ілокутивної сили речення іншого типу [10: 278]. Можливість реалізації такого явища підтверджують приклади: *Щоб ви не сміли покликуватись на мене, як Вашого ідеолога, бо я Вашим ідеологом не єсть [15: 139]; [– Атставіть! – гукнув оглашений Шельменко.] – Усім розтулити вуха, бо зараз наш самодіяльний хор виконає славень «Ще не вмерла Україна» [27: 55]*. За формальними ознаками перша частина наведених речень ілюструє констатив, хоча за характеристиками комунікативно-інтенціонального змісту це ін'юктив: тут звучить яскраво виражене спонукання до дії.

Викладене дозволяє зробити висновок про те, що в художніх творах сучасної української літератури репрезентовані такі прагматичні типи складнопідрядних речень із підрядним компонентом причини, як констативи, директиви і квеситиви. Констативи і квеситиви можуть виявлятися як речення суто повідомлення і суто запитання, а можуть поєднуватися в різних варіаціях з компонентами, що мають відмінну ілокутивну силу (констатив + менасив; констатив + квеситив). Речення, комунікативно-інтенціональний зміст головної частини яких відповідає директиву, трапляються тільки в поєднанні зі складниками, що мають іншу комунікативну інтенцію (ін'юктив + менасив; ін'юктив + констатив; ін'юктив + квеситив; реквестив + менасив; реквестив + констатив). Крім того, трапляються випадки прагматичного транспонування складнопідрядних речень із підрядним компонентом причини. В усіх описаних конструкціях утілення комунікативно-інтенціонального змісту першої частини неможливе без реалізації комунікативно-інтенціонального змісту другої частини.

Логічне продовження розпочатого дослідження вбачаємо у вивченні особливостей функціонування прагматичних типів складнопідрядних речень із підрядним компонентом причини у різних комунікативних актах.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Андрухович С.** Старі люди : [роман] / С. Андрухович // Андрухович С. Старі люди. — Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2008. — С. 3–82.
2. **Бацевич Ф. С.** Нариси з лінгвістичної прагматики : [монографія] / Ф. С. Бацевич. — Львів : ПАІС, 2010. — 336 с.
3. **Бойчук Б.** Краєвиди підглядника : [роман] / Б. Бойчук // Бойчук Б. Три романи. — К. : Факт, 2004 — С. 7–174.
4. **Гаврош О.** Розбійник Пинтя у Заклятому місті : [роман] / О. Гаврош. — К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2013. — 304 с.
5. **Даниленко В.** Капелюх Сікорського : [роман] / В. Даниленко. — Львів : ЛА «Піраміда», 2010. — 290 с.
6. **Даниленко В.** Сон із дзьоба стрижа : [оповідання] / В. Даниленко. — Львів : ЛА «Піраміда», 2006. — 384 с.
7. **Даниленко В. Г.** Газелі бідного Ремзі : [роман] / В. Г. Даниленко. — Львів : ЛА «Піраміда», 2008. — 488 с.
8. **Дашвар Люко.** Село не люди : [роман] / Люко Дашвар. — Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2012. — 270 с.
9. **Забужко О.** Музей покинутих секретів : [роман] / О. Забужко. — К. : Факт, 2010. — 832 с.
10. **Іванова И. П.** Теоретическая грамматика современного английского языка : [учебник] / Иванова И. П., Бурлакова В. В., Почепцов Г. Г. — М. : Высшая школа, 1981. — 285 с.
11. **Іваничук Р.** Саксаул у пісках : [роман] / Р. Іваничук // Іваничук Р. Вода з каменю. Саксаул у пісках. — Х. : Фоліо, 2007. — С. 225–413.
12. **Кокотюха А.** Таємне джерело : [роман] / А. Кокотюха. — Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2013. — 288 с.
13. **Корній Дара.** Зворотний бік світла : [роман] / Дара Корній. — Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2013. — 320 с.
14. **Корній Дара.** Зірка для тебе : [роман] / Дара Корній. — Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2013. — 304 с.
15. **Корсак І.** Діти Яфета : [роман] / І. Корсак. — К. : Ярославів Вал, 2010. — 219 с.
16. **Корсак І.** Отаман Чайка : [роман] / І. Корсак. — К. : Ярославів Вал, 2010. — 192 с.
17. **Корсак І.** Тиха правда Модеста Левицького : [повість-есеї] / І. Корсак. — К. : Ярославів Вал, 2009. — 166 с.
18. **Костенко Л.** Записки українського самашедшого : [роман] / Л. Костенко. — К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. — 416 с.
19. **Лис В.** І прибуде суддя : [роман] / В. Лис. — К. : Факт, 2004. — 288 с.
20. **Лис В.** Острів Сильвестра : [роман] / В. Лис. — Х. : Фоліо, 2009. — 220 с.
21. **Майданська С.** Сподіваюся на Тебе : [роман] / С. Майданська. — К. : Факт, 2008. — 344 с.
22. **Матіос М.** Майже ніколи не навпаки : [сімейна сага] / М. Матіос. — Львів : ЛА «Піраміда», 2011. — 176 с.
23. **Матіос М.** Солодка Даруся : [драма на три життя] / М. Матіос. — Львів : ЛА «Піраміда», 2011. — 188 с.
24. **Олійник Е. В.** Семантика та прагматика з'ясувальних складнопідрядних речень : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Олійник Єліна Вікторівна. — Х., 2007. — 196 с.
25. **Прохасько Т.** Як я перестав бути письменником [повість] / Т. Прохасько // Прохасько Т. З цього можна зробити кілька оповідань. — Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2005. — С. 73–124.
26. **Селіванова О. О.** Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2010. — 844 с.
27. **Шкляр В.** Чорний ворон : [роман] / В. Шкляр. — К. : Ярославів Вал, 2010. — 356 с.

Лелюк Олена Олександрівна — старший викладач, Національний фармацевтичний університет. Україна, 61000, м. Харків, вул. Пушкінська, 53.

E-mail: st.ilina@yandex.ru

tel: +380677701222

<http://orcid.org/0000-0003-4208-1702>

Leliuk Olena Oleksandrivna — Senior Teacher, National University of Pharmacy, Ukraine, 61000, Kharkiv, Pushkinska Str., 53.